

Список використаних джерел

1. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.
2. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики. *Криминалистика и судебная экспертиза* : междуведом. науч.-метод. сб. Киев, 1995. Вып. 47. С. 62–67.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Полтавський Андрій Олександрович,
магістр управління у сфері правопорядку,
судовий експерт вищого кваліфікаційного
класу, відповідальний секретар Технічного
комітету 192 «Судова експертиза»

ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІ

Як немає злочинців, які не залишають слідів при вчиненні злочинів, так і не повинно бути криміналістів, які неспроможні виявити та «прочитати» ці сліди. Однією з найпоширеніших слідчих дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК), є огляд місця події (ОМП), що у своїй більшості проводиться за участю спеціалістів відповідно до статей 71 та 237 КПК. Від кваліфіковано проведених ОМП, поза усіляким сумнівом, залежить не тільки розкриття конкретних злочинів із встановленням осіб, причетних до їх вчинення, а й притягнення злочинців до кримінальної відповідальності та запобігання незаконному засудженню невинних на підставі надійної доказової бази із гарантуванням, при цьому, захисту прав та основоположних свобод людини.

Аналіз зазначених статей КПК та інших нормативних актів, що регламентують безпосередню діяльність, зокрема, під час ОМП, показує, що в них відсутні детально регламентовані вказівки на виконання певних дій спеціалістами. Так, наприклад, в Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (Інструкція) [1] визначено, що при проведенні ОМП слід дотримуватися, у т. ч. таких вимог:

– після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації

спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП;

– дії спеціалістів, що безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

– перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах.

При аналізуванні зазначених положень Інструкції відразу виникає питання: чим визначені алгоритми пошуку доказів і методи їх виявлення, перш за все, слідової інформації, тактика ОМП та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пріоритети слідової інформації перед використанням руйнівних методів пошуку слідів: нормативними документами певного порядку, практичними довідниками, посібниками, підручниками [наприклад, 2] тощо? Якщо так, то яким чином виконуються положення зазначених видань та здійснюється контроль їх виконання?

Відповіді на ці питання, на наш погляд, знаходяться в площині стандартизування (нормативного регулювання на рівні міжнародних, регіональних та національних (ДСТУ) стандартів) діяльності з ОМП (інших слідчих дій). Підґрунтям для такого твердження є положення міжнародного стандарту, гармонізованого в Україні як ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання об'єктів», що вступив в дію 01.09.2022.

Детальне аналізування змісту репрезентованої у 2018 році другої частини міжнародного стандарту ISO 21043 (далі – Стандарт) в рамках його гармонізації в якості ДСТУ показує, що він регламентує дії під час огляду (дослідження) місця події від першого реагування на повідомлення про інцидент до закінчення такого огляду, транспортування вилученої слідової інформації до підрозділів досудового слідства, її зберігання до відправлення до установ судової експертизи для проведення експертування.

Із змісту Стандарту витікає, що підрозділи, які проводять оглядання (досліджування) місця подій, мають запровадити у своїй діяльності систему управління якістю, що передбачає собою, перш за все, наявність задокументованих політик та/або процедур, які повинні включати:

- а) контроль документів;
- б) вимоги до освіти й підготовки персоналу для забезпечення компетентності;

- г) як здійснюються та переглядаються корегувальні дії;
- д) контроль та облік відповідності політикам та процедурам;
- е) перевірки якості, включаючи експертну оцінку;
- є) контроль запису;
- ж) відповідальність, повноваження і роль персоналу;
- з) технології, методики, стандартні операційні процедури;
- і) порядок використання зовнішніх постачальників послуг.

У Стандарті приділяється увага оцінюванню ризиків для здоров'я, що можуть бути неочевидними та неконтрольованими, та безпеки персоналу, який буде задіяний при ОМП, зокрема:

- біологічні;
  - хімічні та наркотичні;
  - обмежений простір;
  - електрична проводка (небезпечна схема проводки, небезпечно перевантажені схеми);
  - вплив ультрафіолетового випромінювання (використання джерел світла);
  - екстремальні температури;
  - пожежа;
  - вдихувані частки небезпечного пилу;
  - люди та тварини, що пов'язані з місцем події (підозрювані, домашні тварини);
  - пакети для людей (оголені проводи, вибухові речовини, розтяжки);
  - фізичні (вогнепальна зброя, інша зброя, гострі предмети);
  - психологічні (вплив травматичних обставин або картин подій);
  - радіологічні;
  - будівельні (небезпечні підлоги, стіни, покрівлі);
  - небезпечне слизьке покриття, ковзання або падіння;
  - пристрої, що не розірвалися, тощо,
- що мають бути оцінені на початковому етапі ОМП із наступним застосуванням запобіжних заходів відповідно до вимог з охорони праці та техніки безпеки.

Окремо наголошується на необхідності визначення ролі та обов'язків персоналу, який повинен бути компетентним та зобов'язаним:

- знати та застосовувати на практиці знання кримінального процесуального права, тактики та методики проведення огляду місця події, зокрема визначення предметів потенційної судової цінності;
- розумітися на методах виявлення (розпізнавання), фіксації (записування), вилучення (збирання) із наступним пакуванням предметів, що можуть мати потенційну судову значимість, їх транспортуванням та зберіганням до проведення судової експертизи;

– запобігати втратам, руйнуванню, забрудненню або змінам слідової інформації, зокрема вживати заходів для зменшення забруднення між задіяними особами, предметами, приміщеннями, обладнанням, учасниками огляду та/або місцями подій:

– збирати й упакувати окремо предмети, вилучені із жертв, підозрюваних і місць подій;

– відбирати різними особами, коли це можливо, предмети із жертви й підозрюваного; якщо це не можливо, особа, яка відбирає предмети, має змінити засоби індивідуального захисту між відборами предметів;

– обладнання для відбору має бути одноразовим та замінюватися після кожного використання; якщо це неможливо, тоді обладнання для відбору дезактивується після кожного використання ефективною процедурою очищення;

– обладнання для відбору та упаковки повинно бути вільним від виявленого забруднення щодо типу матеріалу, що відбирається, та методу відбору, який має застосовуватися;

– відповідні засоби індивідуального захисту одягаються та змінюються, коли це необхідно, щоб мінімізувати забруднення.

Повинно бути визначено та задокументовано мінімальний рівень освіти, підготовки та досвіду персоналу, продемонстровано його компетенцію з відповідною фіксацією. Задокументовані політики мають включати підтримку навичок та досвіду персоналу, таких як безперервна освіта, постійні тренінги та переоцінка компетентності.

Положеннями Стандарту встановлюється, що обладнання та витратні матеріали повинні бути придатними на предмет їх передбачуваного використання. Серед них визначаються ті, що суттєво можуть вплинути на надійність результату. Документально оформлена процедура повинна включати порядок проведення:

– калібрування і/або перевірку ефективності;

– очищення;

– запобігання забрудненню;

– обслуговування;

– експлуатаційного використання;

– простежування, а також вимоги до робочого середовища й зберігання.

Технічне обслуговування, калібрування і/або перевірка ефективності визначеного обладнання та витратних матеріалів має реєструватися.

Стандартом передбачено, що мають бути задокументовані методики застосування методів виявлення, відбирання та вдосконалення, у тому числі, заходи контролю якості. Обладнання та реагенти, що можуть суттєво вплинути на надійність результату, повинні бути перевіреними на продуктивність на планових засадах, за винятком комплектів одноразового використання, ефективність яких

перевіряється для кожної партії. Результати перевірок діяльності повинні реєструватися та оцінюватися відповідно до визначених критеріїв ефективності.

Підрозділи повинні бути забезпечені приміщеннями, що мають відповідати їхньому передбачуваному використанню, в яких повинні бути безпечні зони для зберігання та оброблювання обладнання та витратних матеріалів. Мають бути задокументовані процедури для зниження ризику зараження. Це включає в себе підтримання чистого середовища, доступного тільки уповноваженому персоналу.

В одному з основних розділів Стандарту передбачено порядок першого реагування на місцях подій, що повинний бути задокументованим у відповідних керівництвах для тих, хто прибуває першим, для зменшення втрат, руйнування, забруднення чи змін з метою забезпечення цілісності та збереження місця події. Відповідні керівництва мають бути для осіб, які не є співробітниками правоохоронних органів та можуть бути задіяними на місці події (представники швидкої медичної допомоги, інших рятувальних служб). Першим найважливішим завданням є збереження життя та безпеки, включаючи персонал, який реагує першим. Потім, наскільки це можливо, необхідно забезпечити збереження місця події з мінімальним забрудненням та порушенням його первісного стану. Той, хто реагує першим, повинен, наскільки це можливо на практиці, діяти наступним чином:

- а) оцінювати будь-які можливі небезпеки для здоров'я та безпеки;
- б) виявляти будь-якого потерпілого (-их) і надавати допомогу;
- в) оцінити можливі точки входу та виходу;
- г) зберегти місце події від втрати, руйнування, забруднення або зміни шляхом:
  - недопущення до місця події несанкціонованих осіб;
  - обсервації місця події (наприклад, виставлення кордону) та запобігання несанкціонованого доступу;
  - зведення до мінімуму будь-яких контактів з предметами потенційної судової важливості;
- е) розпочати вести журнал запису входу та виходу всього персоналу на місці події;
- є) записувати початкові спостереження місця події та умови;
- ж) зберігати предмети, що можуть бути втрачені, до прибуття персоналу з огляду місця події;
- з) здійснювати відповідні записи всього, що, можливо, становитиме інтерес для фахівців;
- і) зберігати записи, включаючи будь-які фотографії та відеоматеріали;
- к) докладно інформувати слідчих та персонал з ОМП.

Положеннями Стандарту визначено, що з метою забезпечення належного судового (криміналістичного) реагування, включаючи необхідний персонал і обладнання, необхідно з'ясувати, при першій же нагоді, наступну інформацію:

- характер події;
- місце, час та дата вчинення;
- місце розташування будь-яких вторинних місць подій;
- потребу в кордонах і наявність відповідних існуючих кордонів місця події;
- будь-які особливі небезпеки для безпеки, пов'язані з місцем події чи предметами, та рівень засобів індивідуального захисту, що будуть використовуватися під час обстежень (захисне спорядження повинно запобігати забрудненню місця події, а також захищати учасників огляду);
- про те, хто мав контакт або пов'язується з місцем події і з якою метою щось було переміщено, змінено або порушено;
- про осіб, які задіяні або виступають у ролі свідків та які потенційно можуть мати відношення до події.

Працівниками правоохоронних органів, що реагують першими, персоналом з ОМП повинен здійснюватися запис осіб, які перебували на місці події.

Дослідження місць подій повинні бути системними, неупередженими, належним чином спланованими, скоординованими та документальними оформленими для оптимізації розпізнавання і збору предметів, що мають потенційну судову цінність.

При оцінці місця події враховуються наступні фактори:

- а) механізм забезпечення безпеки місця події, включаючи маршрути в'їзду/виїзду;
- б) ділянки в межах місця, де потрібно провести дослідження;
- в) умови навколишнього середовища, що вимагають пріоритету щодо обробки певних територій та предметів;
- г) дослідження, що необхідно провести до того, як предмет буде оброблений і/або переміщений;
- д) чи потрібні додаткові координація та/або залучення (у т. ч. консультації) спеціалістів, обладнання або допомога.

Для проведення дослідження місця події повинно бути розроблено його (дослідження) стратегію, що залежить від обставин події та професійного судження, яка (стратегія) повинна включати:

- а) наявність ресурсів;
- б) ризики для здоров'я й безпеки та відповідні запобіжні заходи, включаючи засоби індивідуального захисту;
- в) захисні заходи, необхідні для запобігання забрудненню, включаючи засоби індивідуального захисту;
- г) відповідні методи пошуку (виявлення);

д) предмети, що підлягають збиранню, та вимоги до процесу їхнього збору;

е) послідовність дослідження (огляду);

є) методи записування (фіксування), що будуть використовуватися, та (стратегія) повинна бути переглянута за результатами отриманих висновків, поглядів, у разі надходження додаткової інформації або зміни обставин.

Перед завершенням дослідження місця події необхідно переглянути його (дослідження) стратегію, щоб визначити, чи була вона (стратегія) завершеною та чи була досягнута її мета. При цьому, розглядається можливість потенційних подальших досліджень місця події, якщо обставини змінюються або з'являється додаткова інформація. Безпека та цілісність місця події повинна зберігатися.

Предмети, що мають потенційну судову значущість, повинні реєструватися в їхньому ситуаційному контексті до будь-якого первинного зрушення з місця. Записування (фіксування) повинно тривати протягом усього оглядання (дослідження) місця події.

Записи повинні бути досить детальними, щоб дати можливість іншим, хто матиме відношення до розслідування (дослідження) інциденту, точно повідомити:

– розташування місця події, опис і умови навколишнього середовища, коли це необхідно;

– розташування предметів, висновків та спостережень, отриманих у ході огляду (дослідження);

– дослідження, що проводилися, де і коли вони були зроблені та ким;

– результати досліджень, як позитивні так і негативні;

– опис зібраних предметів та унікальних ідентифікаторів, пов'язаних з цими предметами.

Мають бути документально підтверджені процедури щодо забезпечення того, щоб всі записи, що підлягають аналізуванню та інтерпретуванню, були придатні для передбачуваної мети.

Стандарт регламентує розроблення документально оформлених політик з розпізнавання (виявлення), збирання (вилучення) та подальшого управління предметом. Якщо в рамках дослідження місця події є підозра, що предмет може становити загрозу, ці обставини повинні бути зареєстровані. Якщо передбачається деструктивне поведіння або руйнування предметів, то реєструється детальний опис предмета в його початковому стані.

Стандарт передбачає розроблення документально оформлених методик збору (вилучення) різних типів предметів, що зазвичай зустрічаються при огляді місць подій.

Методики повинні включати:

а) як предмет має бути зібраний, отриманий або відібраний (вилучений);

б) вказівки щодо збирання еталонних зразків, якщо це необхідно;

в) заходи з мінімізації ризику втрати, руйнування, забруднення або зміни;

г) кількість, необхідну для повторного тестування (дослідження), де це можливо.

У Стандарті передбачено розроблення документально оформлених методик для упаковки предметів, що регулярно збираються, щоб мінімізувати ризики втрати, руйнування, забруднення або зміни.

Методики повинні включати:

а) заходи, необхідні для забезпечення предметів та їхнього збереження перед здійсненням упакування;

б) необхідність окремого упакування предметів, де упаковка предметів може пошкодити їх;

в) тип використовуваної упаковки;

г) спосіб герметизації та пломбування упаковки;

д) будь-які заходи, необхідні для збереження цілісності, в тому числі при транспортуванні;

е) умови при короткостроковому та довгостроковому зберіганні.

Небезпечні предмети повинні бути вміщені до відповідного контейнеру. Зазначені принципи повинні застосовуватися, коли не існує процедур щодо незвичного збору предметів.

Повинні бути розроблені документально оформлені методики для маркування всіх предметів. Упаковка і/або предмет повинні бути відзначені спеціальним ідентифікатором, що дозволяє його відстежувати протягом усього процесу. Унікальний ідентифікатор повинен включати такі дані:

а) опис предмета;

б) місце розташування, звідки було вилучено предмет;

в) дату збору (вилучення) предмета;

г) відомості про особу, яка відібрала предмет або його ідентифікатор;

д) справа або дослідження (провадження), до якої має відношення предмет;

е) будь-яку іншу відповідну інформацію, що може представляти інтерес в майбутньому.

Небезпечні предмети повинні бути позначені відповідним попереджувальним маркуванням. Маркування може також включати будь-які особливі вимоги щодо зберігання предмета.

Повинні бути розробленими і документально оформленими методики щодо опису того, як зібрані предмети мають реєструватися, транспортуватися та зберігатися для підтримки цілісності предметів. Предмет повинен контролюватися протягом усього судового процесу.

Умови транспортування і зберігання повинні мінімізувати втрати, руйнування, забруднення або зміни через умови навколишнього середовища, такі як температура, радіація і вологість.

Умови зберігання повинні враховуватися при прийомі будь-якого предмета з метою можливого тривалого зберігання і можливості подальших експертиз. Якщо цей предмет схильний до руйнування, слід вжити відповідних заходів, наприклад, взяття проб перед довгостроковим зберіганням.

Задokumentовані політики повинні включати до себе способи керування (поводження) предметами, що отримані в пошкодженому або невідповідному упакуванні.

Стандартом передбачено, що звіт (протокол) повинен бути точним, чітким, недвозначним, неупередженим і відповідним для передбачуваного використання. Повинні бути передбачені задokumentовані методика для забезпечення цілісності письмового звіту, включаючи оновлення методик, а також, що вони зберігаються, систематизуються та відстежуються доступним способом.

Таким чином, міжнародне співтовариство отримало унормовану загальну технологію огляду місця події на рівні міжнародного стандарту ISO 21043-2:2018, що містить окремі вимоги, не представлені у нормативних документах України.

Нарешті слід відзначити й те, що міжнародний стандарт ISO 21043 регламентує, в першу чергу, те, «що» підлягає стандартизації, а не «як» і «хто». Кращі методики, практичні посібники, стандартні робочі процедури тощо, в рамках систем управління якістю, повинні документувати «яким чином» будуть виконуватися його (стандарту) вимоги. Нормативні положення та політика країни визначають «хто» повинен відповідати цим вимогам відповідно до національного законодавства.

Висвітлене, у своєму підсумку, дає підстави для наступних висновків:

– в Україні відсутня унормована репрезентація технології (процесу) огляду місця події із впровадженням в практику розслідування злочинів за винятком окремих її (технології) положень;

– гармонізований в Україні міжнародний стандарт ISO 21043-2:2018, фактично регламентуючи загальну технологію огляду місця події, навіть на рівні гармонізації в якості національного нормативного документу України – ДСТУ – є актуальним для впровадження в практику розслідування злочинів шляхом розробки на рівні кодексів усталеної практики, методик, стандартних операційних процедур тощо з питань вимог до персоналу, що задіюються до ОМП, тактики та методики проведення ОМП, методик виявлення, фіксування, вилучання, пакування слідової інформації, її маркування, транспортування та зберігання до направлення для проведення експертування.

І наостанок. Приведення діяльності з огляду місць подій відповідно до вимог міжнародних стандартів стане удосконаленням забезпечення функціонування державних органів та установ у цій сфері із прогнозованим підвищенням його якості, підвищить довіру міжнародних партнерів під час розслідування транскордонних, військових тощо злочинів та забезпечить поштовх для актуалізації положень криміналістики.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

2. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник (ред. 1). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 160 с.

3. ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів» (ISO 21043-2:2018, IDT). Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2022. 28 с.

Ревенко Анастасія В'ячеславівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Конonenko Н. О.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ТА ЩОДО НИХ

Дотримання прав і свобод неповнолітнього підозрюваного або потерпілого залежить не лише від того, що кодифіковано в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) та міжнародно-правових актах, а й від суб'єктів, які безпосередньо здійснюють досудове провадження та осіб, які беруть в ньому участь (захисники, законні представники, педагог, психолог, лікар). Проявляється це через призму проведення окремих слідчих (розшукових) дій та особливостей залучення окремої категорії осіб до їх участі.

Основними проблемними слідчими (розшуковими) діями, які проводяться щодо неповнолітнього підозрюваного або потерпілого є: допит, освідування та судова експертиза.